

Були прихильники обох тенденцій, але суперечку, нарешті, вирішили замовники-уніати, які користуючись знаковою системою православної традиції, змусили переосмислити старі сюжети у відповідності з новими естетичними вподобаннями та витворити нові. Характерною ознакою цього часу є значне зменшення кількості творів елітарного рівня — очевидно, попит у всі часи породжував пропозицію. Практично, візантійська форма, відлучена від її природного літургійного середовища, вводиться у релігійний репертуар західного мистецтва, посилюючи його східними прототипами. Проте сама сакральна традиція української культури поступово втрачає свій авторитет під натиском європеїзованої цивілізації.

1. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст. — Львів, 2001. — С. 60.
2. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. — Нарис 8: Польща в українській історії.
3. Litak S. Kościół Unicki obrządku greckiego na styku dwóch kultur w XVI–XVIII wieku // Belarus Luthuania Poland Ukraine. The Foundation of Historical and cultural traditions in East Central Europe. International Conference. — Rome, 1990. — S. 264.
4. Mironowicz A. Prawosławie i unia za panowania Jana Kazimierza. — Białystok, 1997. — S. 167.
5. Холмско-Варшавский епархиальный вестник, издаваемый при Холмско-Варшавской Архидиоцессальной кафедре за 1895 год. — № 3.
6. Цит. за: Papierzyńska-Turek M. Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej // Spotkania Polsko-Ukraińskie. — Lublin, 1992. — S. 47–57.
7. Буркхард Титус. Сакральное искусство Востока и Запада. Принципы и методы. — М., 1999. — С. 7.
8. Холмско-Варшавский епархиальный вестник, издаваемый при Холмско-Варшавской Архидиоцессальной кафедре за 1895 год. — № 3.
9. Ярашэвіч А. Абразы Тамаша Міхальскага у музеі старажытнабеларускай культуры (Мінск) // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: Матеріали VII міжнародної наукової конференції з волинського іконопису. — Луцьк, 2000. — С. 59–60.
10. Успенский Б. Солярно-Лунарная символика в облике русского храма // California Slavic Studies. — Vol. 16. — University of California Press. — Berkley, Los-Angeles, Oxford. — 1993. — P. 241–251.

Володимир ПЕТРАШИК,
кандидат мистецтвознавства

МАЛОВІДОМА ДОСЛІДНИЦЬКА ШЕВЧЕНКІАНА МИКОЛИ БУРАЧЕКА

В. Петрашик. Маловідома дослідницька шевченкіана Миколи Бурачека.

Стаття присвячена дослідженню творчості Т. Г. Шевченка пейзажистом і науковцем Миколою Бурачеком та його внеску в розвиток шевченкознавства України ХХ ст.

Ключові слова: Шевченко-художник, жіночий портрет, ілюстратори «Кобзаря», офорт.

В. Петрашик. Малоизвестная исследовательская шевченкиана Николая Бурачека.

Статья посвящена исследованию творчества Т. Г. Шевченка пейзажистом и ученым Николаем Бурачеком и его вкладу в развитие шевченковедения Украины ХХ века.

Ключевые слова: Шевченко-художник, женский портрет, иллюстраторы «Кобзаря», офорт.

V. Petrashyk. Little-known scientific shevchenkiana by Mykola Burachek.

The article analyzes the scientific shevchenkiana by a landscape painter and scientist Mykola Burachek and his contribution to the development of Shevchenko studies in Ukraine in the 20th century.

Keywords: Shevchenko an artist, portraits of women, illustrators of “Kobzar”, etching.

Попри те, що мистецька творчість Тараса Шевченка доволі широко висвітлена в працях

українських мистецтвознавців, залишається ще доволі багато перспектив для поглиблення образотворчої шевченкіани. Зокрема, в цьому плані малознаною залишається науково-теоретична шевченкіана художника і мистецтвознавця Миколи Бурачека, автора монографії «Великий народний художник», присвяченої творчості Шевченка-художника. Твори Кобзаря були невичерпним джерелом у його дослідженнях. Наукова шевченкіана налічує близько десятка фахових досліджень: статті, доповіді, есе, виступи з нагоди ювілейних дат Поета. Він також плідно працював у Інституті (заснованому 1926 р.) та галереї Т. Г. Шевченка (заснована 1933 р.) у Харкові, ініціював організацію виставок малярської спадщини Т. Шевченка, різного роду вечорів з вшанування пам'яті видатного Кобзаря [1]. На базі цих досліджень М. Бурачек видає фундаментальну монографію «Великий народний художник» [2], над якою працював тривалий час.

Для професора Бурачека безпосереднє знайомство з шевченкіаною розпочиналося після проголошення 20 серпня 1925 р. Постанови про створення Шевченківського заповідника в м. Каневі. Було організовано спеціальний Комітет для упорядкування могили Т. Г. Шевченка. Як зазначається у спеціальному дослідженні, присвяченому цим подіям: «До складу Комітету мали входити представники кількох Наркоматів УСРР, представники багатьох наукових установ, в тому числі Всеукраїнської Академії наук та інституту Тараса Шевченка, Управління політосвітою, а також письменники та митці» [3, с. 329]. 2 травня 1928 р. Комітет у повному складі на чолі з Наркомом освіти Миколою Скрипником прибув до Канева, щоб провести урочистий пленум.

Щодо причетності М. Бурачека до цих подій, залишилися записи, зроблені у книзі вражень: «У книзі вражень за цей день бачимо автографи художника Миколи Бурачека, архітектора Василя Кричевського, академіка Данила Заболотного, літературознавця Бориса Навроцького, письменників Миколи Бажана, Григорія Косинки, Юрія Савченка...» [4, с. 332]. Як стверджує дослідниця З. Тарахан-Береза: «26 членів Шевченківського Комітету були присутні на цьому засіданні. Ім'я кожного з них поіменно назване тут» [5, с. 333].

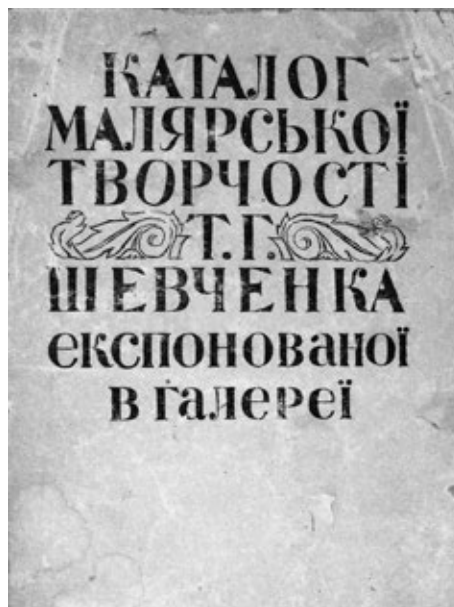
Комітет виношував ідею про будівництво пам'ятника на могилі Т. Г. Шевченка. Відверто кажучи, історія з цим пам'ятником дуже багатогранна, складна та тривала. Проте сам процес вільнодумства сформував стержень відродження національної суспільної думки кінця 1920-х рр. Оскільки згадані факти тісно пов'язані з іменем М. Бурачека, ми побіжно торкнемося достовірних матеріалів щодо спорудження монумента.

У липні 1927 р. Народний Комісаріат освіти УСРР оголосив республіканський конкурс на кращий проект пам'ятника [6]. Однак конкурс не приніс очікуваних результатів, хоча до експозиції було подано 22 проекти, які виставлялися у Харківському музеї українського мистецтва. Шевченківський Комітет обрав три найвдаліші проекти, авторами яких були Елеонора Блох, Бернард Кратко та Іван Кавалерідзе. Такі дані оприлюднив журнал «Всесвіт» [7.10]. Головними причинами не результативності акції, на думку членів журі і М. Бурачека, до якого він входив разом із Д. Багалієм, О. Бекетовим, А. Петрицьким, В. Меллером та А. Річицьким, була непрофесійна організація та ряд інших причин: «короткий термін, недостатня інформація, територіальна обмеженість, неповне визначення умов конкурсу, непропорційно мала сума коштовності пам'ятника» [8, с. 6].

Незабаром керівництво (Народний Комісаріат освіти та Всеукраїнський Шевченківський Комітет. — *В. П.*) вирішило оголосити другий, уже Міжнародний конкурс. Шевченківський Комітет, до якого входив і М. Бурачек, створює Технічну та Конкурсну комісії. Першу очолив професор І. Дахов. Вона повинна була підготувати технічні умови конкурсу. Натомість Конкурсна комісія мала розробити ідею, яка повинна була бути «покладена в основу проекту майбутнього пам'ятника, визначити його розміри, вартість, матеріал, а також встановити термін виготовлення» [9, с. 348]. До цієї комісії входили такі відомі мистці України, як «професор Микола Бурачек, живописець і художник театру Анатолій Петрицький, скульптор Леонора Блох, художник театру Вадим Меллер, митець і професор архітектури Василь Кричевський, скульптор та кінорежисер Іван Кавалерідзе, скульптор та професор Бернард Кратко, професор-мистецтвознавець Федір Ернст, співак Павло Порай-Кошиць, художник і мистецтвознавець Антон Серета, професор-мистецтвознавець Степан Таранущенко, художник-монументаліст, професор Михайло Бойчук, мистецтвознавець та перший ректор Київського художнього інституту Іван Врона, архітектор та педагог, академік Олексій Бекетов, академік-історик Дмитро Багалій, письменники — Іван Кулик, Микола Куліш та Микола Хвильовий, режисер

Афіша про відкриття Галереї картин
Т. Г. Шевченка у м. Харкові,
в якій працював М. Бурачек

Каталог малярської творчості
Т. Г. Шевченка експонованої в галереї. –
Харків. – Мистецтво. – 1934. Під загальною
консультацією проф. М. Бурачека.

та актор Лесь Курбас» [10, с. 80].

Збереглася замітка про «Засідання конкурсної комісії в справі побудування пам'ятника Т. Г. Шевченкові» у газеті «Вісті»: «...Ухвалений конкурс комісія передбачає оголосити в межах СРСР та за кордоном... Комісія запрошує всіх, хто цікавиться цією справою, взяти участь а, зокрема, запрошує т. т. Касяненко Є., Тарана, Пилипенка, Річицького, Кулика, Куліша, Коряка, Хвильового, Айзенштока; проф. Бурачека, Таранушенка; художників — Петрицького, Меллера, Порай-Кошиця, також т. т. Ліфшиця, Десняка, Микитенка, Усенка, академіка Бекетова та Блоха» [11, с. 4].

Підготовка до спорудження монумента Кобзареві отримала широкий суспільний розголос. Відбувалися обговорення, різного роду дискусії та суперечки не лише серед художників, науковців, а й серед робітників та студентів про майбутній монумент. Як приклад наводимо замітку «Який пам'ятник має бути на могилі Тараса Шевченка?», опубліковану у газеті «Література й мистецтво». У ній зазначається: «Диспут відбудеться у неділю 24 березня в будинку літератури ім. Блакитного. Вступне слово А. Річицького, доклади проф. М. Бурачека, Тиховського, М. Філянського. До участі в диспуті запрошуються художники, архітекти, інженери, скульптори» [12, с. 3]. Додамо, що усі диспути фахівців відбувалися у Будинку Блакитного у Харкові, а масові — на заводах, фабриках, навіть на з'їздах незаможних селян. Звідси впливає діапазон всенародного зацікавлення пам'ятником на Великій могилі.

У цих дискусіях брав участь і М. Бурачек, його виступи завжди мали підтримку членів комісії та його однодумців. Прикладом може служити особливо важливе для нас засідання конференції робітників образотворчих мистецтв у будинку Літератури, яке відбулося 18 березня 1929 р. під головуванням письменника С. Пилипенка (на той час він був головою Шевченківського комітету. — В. П.). Серед доповідачів значиться і «тов. Бурачек», який висловив слушну та актуальну на той час думку: «Треба поставити пам'ятника відповідного нашій добі» [13, с. 1]. І що ви думаєте! Після довгих обговорень Всеукраїнський Шевченківський Комітет прийняв рішення: «Поєднати ідею Шевченка з нашою епохою — ось основна вимога до скульпторів, архітекторів та інженерів, що будуватимуть пам'ятник» [14, с. 2]. Звідси запрошується висновок, що саме до слів М. Бурачека прислухався Комітет, отже, його думка, мабуть, була, як і більшості його прибічників, головною та визначальною.

Нам також цікава діяльність М. Бурачека в Інституті Тараса Шевченка, який було створено 1926 р. в Харкові при Наркомосі. Завдяки активній діяльності науковців Інституту, розпочалося збирання рукописної і малярської спадщини Т. Шевченка, а також матеріалів про його життя. М. Бурачек працював науковим співробітником Інституту. Як пише шевченкознавець Є. Кирилюк: «Щодня він бував в Інституті й ми не раз мали можливість з ним поговорити, дуже часто обідали з ним за одним столиком в їдальні Будинку вчених на тій же Раднаркомівській вул., навпроти Інституту» [15, с. 25]. Як один з провідних шевченкознавців, він брав участь у повному академічному виданні творів Т. Г. Шевченка з нагоди 120-річчя від дня народження Кобзаря [16, с. 4]. Зокрема, у замітці про кількісний склад науковців зазначається таке: «До роботи над виданням Шевченкових творів Наркомос залучив висококваліфікованих наукових працівників і науковий молодняк. ...Над академічним виданням працюватимуть такі товариші: В. Коряк, М. Новицький, З. Гуревич, Довгань, Єрохін, Йосипчук, Бурачек, Доленго П., Колесник К., Шиян, Радлов, Козаченко, Ф. Ернст, Ведмицький, Мірза-Авак'янц, Є. Кирилюк, М. Сайко» [17, с. 4]. Упродовж двох років — 1934 і 1935 — планувалося видати 10 томів.

Конкретно М. Бурачек, який займався творчістю Шевченка-художника, працював над VII томом видання — «Малярські твори (1830–1861 рр.)» [18, с. 4]. В ньому планувалося вмістити усю малярську спадщину Т. Г. Шевченка (понад 800 картин та рисунків), значна частина репродукцій мала бути кольоровою. По суті, це була перша наукова публікація величезної малярської спадщини Тараса Шевченка, основна частина якої була зосереджена у науково-дослідному інституті Т. Г. Шевченка. Паралельно розшукувалися, атрибувалися твори, що могли належати Т. Шевченкові [19, с. 198].

М. Бурачек докладав багато зусиль для вивчення, збирання та систематизації творів Кобзаря лише після цього вони займали місце в експозиції. Ним було атрибутовано сотні акварелей і картин, розташовано їх у хронологічному порядку, згідно з основними періодами життя і творчості мистця. Як зазначає В. Абліцов: «Виконана ним робота стала основою експозиції картинної галереї Шевченка в Харкові та ювілейних виставок у Києві й Каневі, що відбулися з нагоди 125-річчя поета» [20, с. 69]. Таким чином, М. Бурачек, як науковий співробітник інституту, доклад максимум зусиль для вивчення художньої творчості Т. Шевченка, його наукові дослідження вилилися у важливі мистецтвознавчі публікації, які були написані, починаючи з середини 1920-х рр. і аж до виходу в 1939 р. його монографії про Кобзаря.

Коли у Харкові в 1933 р. заснували Картинну галерею творів Тараса Шевченка, М. Бурачек став спершу її постійним консультантом, а згодом — науковим співробітником, крім того, разом з художником В. Єрміловим він зробив художнє оформлення її інтер'єрів: «...Художнє оформлення літературного музею і картинної галереї дали — першому худ. Єрмілов і другий — проф. Бурачек» [21]. Як згадує шевченкознавець Є. Кирилюк: «Познайомилися мидесь на початку 1933 р. в Харкові, коли я працював над академічним виданням Шевченка і організацією галереї картин Шевченка... Картинну галерею організувала молодь і консультація такого прекрасного знавця (мається на увазі М. Бурачек. — *В. П.*) образотворчої спадщини Шевченка була потрібна на кожному кроці. Директор галереї був хорощий знавець мистецької техніки, але абсолютно незнайомий зі спадщиною Шевченка. І тут ми, молодь, зверталися до Миколи Григоровича з кожною дрібницею. Зокрема, він підказав нам, що основна маса експонатів перебуває у Києві, в Музеї з левами (забув, як тоді він звався офіційно), але не в експозиції, а у фондах, у сховищах» [22, с. 24]. Проте, за словами Є. Кирилюка, який був одним з групи вчених, відряджених до Києва, їх робота з атрибуції не принесла успіху, коли згодом ці твори привезли до Харкова, саме М. Бурачек дав їм належну оцінку. Про що свідчать наступні рядки: «...важко було встановити авторство Шевченка у деяких картинах... Потім [твори. — *В. П.*] добре спакували, замовили спеціальне купе на двох і перевезли картини до Харкова. Потім усі ці картини переглянув Микола Григорович, і справді, одна картина не належала пензлю Шевченка. Так ми познайомилися ближче, і я переконався, як М. Бурачек ідеально знає мистецьку спадщину художника» [23, с. 24–25].

Доказовим фактом, що засвідчує глибину наукового вивчення професором Бурачеком образотворчої спадщини Т. Шевченка, є «Каталог малярської творчості Т. Г. Шевченка, експонованої в галереї» [24, с. 33] за його загальною консультацією. Варто відзначити головне, що впливає з передмови видання: «Коли до того часу (мається на увазі до 1933 р. — *В. П.*) в Інституті було біля сотні малюнків, то починаючи з жовтня місяця 1933 р. і до січня 1934 р.,

зібрано понад 800 окремих робіт — оригіналів Шевченка. В 6-ти залах Галереї виставлено понад 250 кращих картин Шевченка» [25, с. 9]. Каталог налічує (відповідно до залів) 6 розділів, кожен розділ розмежовуються ілюстрацією з малярських творів Т. Шевченка. В каталозі допускаються неточності, але, на наш погляд, вони є незначними, оскільки список створювався за наявності творів художника на той час у галереї, звісно, що пізніше виявили більшу кількість творів, тому цей список не є повним. Втім, цей каталог був суттєвим кроком вперед з систематизації та вивчення малярської спадщини Т. Г. Шевченка. Навіть той факт, що загальна кількість робіт, включених до каталогу, налічує 207 позицій — свідчить про фундаментальну роботу науковців галереї, серед яких вагомий внесок зробив і М. Бурачек, оскільки саме під його керівництвом відбувалася підготовка цього видання.

Всеукраїнська довідкова служба (ПАТАУ) у газеті «Вісті» [26, с. 2], «Сталинское Пламя» [27, с. 5], «Комуніст» [28.4] повідомила про віднайдення рідкісного портрета Тараса Шевченка. Його атрибуція пов'язана з М. Бурачеком, про що свідчать такі рядки публікації: «Недавно цей портрет розглядав відомий шевченкознавець, заслужений художник республіки, професор М. Бурачек» [29, с. 2]. Він довів авторство І. Крамського: «Портрет, безперечно, належить пензлю великого російського художника І. М. Крамського... Це, певно, малюнок відомого портрета, який знаходиться у Третьяковській галереї, бо схожість у деталях й прийомах письма разюча» [30, с. 2]. Крім того, шевченкознавець рекомендував передати знахідку до галереї картин Т. Г. Шевченка.

Особливої уваги заслуговує дослідження М. Бурачека, присвячене жіночим образам у малярській творчості Кобзаря [31, с. 2]. Він не тільки комплексно дослідив процес творення Т. Шевченком жіночих образів, визначивши стильові та образно-структурні особливості, а й висвітлив місце жіночого образу у творчості художника та у мистецтві першої половини XIX ст.

М. Бурачек аналізує два, на його погляд, найважливіші жіночі портрети пензля Т. Шевченка — «Портрет княгині Н. Кейкуатової» та «Портрет С. Маєвської», в яких «найбільше відбивається ставлення до жінки, яке характеризує і самого Шевченка та його добу». Перший портрет, як вважає дослідник, виявляє риси, притаманні жінці першої половини XIX ст. Т. Шевченко створив сентиментальний образ скромної і покірної жінки-мрійниці, готової на будь-яку жертву, без театральності та високого пафосу.

Натомість другий портрет зображає жінку іншого складу: «...ця жінка знає собі ціну, хоч почуття її теж ніжні, але розсудливість завжди може покласти край безтямним пориванням, вона бажає мати свій «тихий рай», хоч лукавий злам брів говорить і про те, що ця жінка може під впливом бурхливої жаги зламати той «тихий рай», не пошкодувавши ні себе, ні інших» [32, с. 2].

Далі мистецтвознавець коротко описує ще два жіночих портрети Т. Шевченка — «Портрет Горленкової» та «Портрет Лазаревської». Наголошує на високому рівні виконання першого портрета, виокремлює його за технічними прийомами від двох попередніх. Відчувається, що цей портрет викликає захоплення у дослідника, оскільки він докладно висвітлює історію його створення та атрибутування.

«Портрет Лазаревської» викликає у М. Бурачека лише позитивні настрої. «Божественна бабуся», як називав її сам Т. Шевченко, постає доброю та спокійною, її життя пройшло, немов «тихий рай».

Вклад М. Бурачека в атрибуцію та класифікацію жіночих портретів у творчості Т. Шевченка видається неоціненним, оскільки завдяки плідній праці дослідника ми маємо змогу визначити, в який час міг написати Т. Шевченко той чи інший малярський жіночий образ.

Перед виходом монографічного дослідження «Великий народний художник» М. Бурачек часто виступав на засіданнях, наукових конференціях, творчих обговореннях, друкував у пресі глибокі аналітичні розвідки на тему Шевченко-художник. Сплеск його наукової роботи припадає на 1938–1939 рр., на період підготовки до ювілейного святкування 125-річчя від дня народження Кобзаря.

Одне з таких досліджень надрукував часопис «Малярство і скульптура» [33, с. 18–20]. У ньому, описуючи дитячий хист малого Тараса до малярства, М. Бурачек наголошує на цікавих фактах, що зумовили формування великого мистця: «Оцей художній хист, це вперте стремління до мистецтва виводить його до культури, освіти, збуджує в ньому струни поезії, сміливі думки, всі поетичні скарби, що дрімали в душі поета-художника й залунали на весь світ

могутніми піснями» [34, с. 18]. Автор з широким діапазоном стрімкого аналітичного мислення окреслює обставини кривавого життєвого шляху Кобзаря, які впливали на формування творчої індивідуальності Т. Шевченка, акцентує увагу на арештах і засланнях, моментах солдатчини та строгого режиму, на забороні писати і малювати, наголошує на жорстокому ставленні до мистця, що мало на меті знищити його як людину. На нашу думку, абсолютно справедливо розкрито усе те, що знесиловало творчі можливості Т. Шевченка, його фантазію, натхнення, а відсутність щоденної малярської практики вихолощувала вправність руки й ока.

Значним досягненням розвідки є наведення оригінальних цитат, які взяті із Шевченкових листів до В. Рєпніної. М. Бурачек ґрунтовно та послідовно підтверджує кожну свою думку фактами, що пов'язані з тим чи іншим твердженням. Вони базуються на досконалому володінні біографічним матеріалом та знаннями мистецького процесу першої половини XIX ст. Автором досліджено становлення Т. Шевченка як гравера. Розкрито соціальні питання виживання Т. Шевченка як художника та поета, що до нього практично не зачіпалося у публікаціях інших шевченкознавців.

Упродовж усієї розвідки професор Бурачек «б'ється» над висвітленням питання: «Чому Шевченко-художник не дорівнював славі Шевченка-поета?». Вишукуючи різні факти, дослідник заглиблюється в історію мистецтва зазначеного часу. Розвиток українського живопису він подає у процесі його відродження в умовах ідеологічного пресингу російських тогочасних самодержавців. Зі сміливою критикою він торкається процесу навчання та розвитку особистості художника у стінах Петербурзької академії художеств: «Створенням Академії самодержавна влада закріпачила за панівним феодално-кріпацьким класом мистецтво. Академія з самого початку ламала в своїх учнях все вільне й природне, муштрувала з них, головне вмілих, навіть віртуозних техніків, для яких було однаковісінько, що не малювати, чи Аврама, що збирається «закласть» Ісаака, чи Персея, що рятує Андромеду...» [35, с. 20]. Іншими словами, художник замикався в рамки вдосконаленої, високої техніки та шаблонної тематики, не маючи ніякої самостійності, по суті, він був заімпотизований, або навіть гірше, закріпачений, класичним, античним мистецтвом. Доповнюючи думки дослідника, варто зазначити і той факт, що чи то античні, чи ренесансові мистці зображували реальні події життя свого часу, свого народу, і саме ці художники залишили високомистецькі твори.

М. Бурачек справедливо віддає належну оцінку художникам, які у часи «сліпого» наслідування все-таки знаходили шляхи відображення реального життя, щоправда, як зазначає автор, платили за це надзвичайно велику ціну, зокрема, він згадує О. Іванова, котрий, пишучи своє полотно «Явлення Христа народові» без підтримки: «...бідуючи, через те, що він хотів дати власний, самостійний твір, зроблений не за академічними трафаретами. Він... мусів відкинути й забути всю академічну науку й переучуватися наново самому у природи» [36, с. 20]. Все-таки він зміг віднайти та донести до глядача потрібний глибокий образ.

М. Бурачком узагальнено теоретичний набуток шевченкознавчої теоретичної думки, що розгортає передумови для подальшого вивчення цього мистецького явища. Приємне враження справляють розлогі аналітичні дискурси в історію мистецтва XIX ст., які додають лише ваги такого роду дослідженням.

Продовжуючи досліджувати шевченкіану М. Бурачека, неможливо оминати увагою і публікацію «Тврчий шлях (Шевченко-художник)» [37, с. 1], що була доброзичливо прийнята у колі творчої інтелігенції. Розвідка фактично слугує мініапробаційним матеріалом, який тезисно ліг у монографічне дослідження автора. Час поринути у структуру мислення та характер цього дослідження. Розпочнемо з тієї частини статті, де вперше (наскільки нам відомо) атрибутовано першу роботу — рисунок жіночої голівки Т. Шевченка, датований 1830 р. Незважаючи на те, що він виконаний у класичній манері з яскраво вираженим артистизмом подачі образу (у той час інакше і не могло бути), його можна вважати добрим началом як для художника-початківця. Як зазначає шевченкознавець В. Яцюк: «...до Бурачека про цей портрет мало згадувалось, а він зміг охарактеризувати його і класифікувати, власне портрет і увійшов до його праці «Великий народний художник»» [38].

Чи хто задумувався, за що жив Т. Шевченко: літературною працею чи портретами-мінатюрами, виконаними акварелями? Звісно малярством! Огромом творчого сплеску відлунює від так званих «портретів для заробітку», які датовані в основному 1836–1838 рр. та являють собою маленьку галерею людей тієї епохи. Ці важливі тези додані до біографічного матеріалу саме М. Бурачком.

Заслугою М. Бурачека є введення до наукового обігу нового матеріалу, що виструнчив систему наукових спостережень і висновків. Шевченкознавець широко дослідив творчий шлях Кобзаря 1830–1840-х рр., визначивши його образно-стильові та структурні особливості. У розвідці чітко окреслені актуальність, мета і завдання, розглянуті основні положення, зроблені висновки, які дають підстави говорити про роль і місце малярської спадщини Т. Шевченка у зародженні реалістичних форм в українській образотворчій мові середини XIX ст.

Завдяки своєму поетичному та влучному слову, зрештою авторитету серед творчої інтелігенції, М. Бурачек був добре знаний і у середовищі письменників. Тісне товаришування з П. Тичиною, футуристами М. Семенком та Г. Шкурупієм дало змогу розширити та заглибити власні захоплення у дослідженні малярської шевченкіани. Весною 1939 р. у «Літературному журналі» була опублікована глибока розвідка М. Бурачека «Шевченко художник-реаліст і вчитель» [39, с. 111–121].

Коли перечитуєш публікацію, переконуєшся, наскільки вона позачасова, сучасна і злободенна. Як широко та глибоко описана задушлива атмосфера громадського й політичного життя, умови, в яких тисячі молодих сил, без освіти, без культурних потреб і інтересів, шукали виходу. У вільній дискусійній формі автор висловлює власні припущення стосовно мистецьких творів Кобзаря, років їх малювання, учнів мистця... Зі сплеском емоційних насолод, які отримував він сам від творення пейзажу на пленері, М. Бурачек описує прекрасний краєвид «Сад у Новопетровському форті»: «Цей малюнок такий багатокольоровий, в ньому стільки сонця, гри кольорів, що нагадує чудесний килим і трохи навіть пізніших імпресіоністів» [40, с. 117]. Він нагадував йому найвищі досягнення у жанрі пейзажу. Приємне враження справляє багатий ілюстративний матеріал, який слугує візуальним доповненням розвідки.

У редакційних замітках, коментарях, різноманітних статтях дослідник висвітлює невідомі та малознані аспекти малярської творчості Т. Шевченка, його взаємини з суспільним середовищем. Недоліком наукової розвідки М. Бурачека є повтори, які часто зацентровані на одному й тому самому факті або біографічному епізоді, що спостерігається у кількох публікаціях.

Весь аспект поточних розвідок М. Бурачека як мистецтвознавця ліг в основу монографії «Великий народний художник». Книга має близько 50 сторінок тексту автора та 75 репродукцій творів Т. Шевченка. Редакторами видання стали академік О. Білецький та професор С. Гіляров.

Вихід монографії мав широкий розголос серед шевченкознавців та поціновувачів творчості Т. Г. Шевченка, про що свідчать численні відгуки та рецензії в таких авторитетних виданнях, як журнал «Образотворче мистецтво» [41, с. 23–25], газети «Комсомолец України» [42, с. 4] та «Вісті» [43, с. 2]. Цікавий факт поданий в останній публікації, у ній йдеться про вихід у світ монографії М. Бурачека та монографії Д. Ревуцького («Шевченко і народна пісня») до 125 річниці від дня народження поета. Говориться про внесок цих праць у вивчення культурної спадщини Кобзаря, про їх досить значний тираж, а також про те, що «Обидві монографії будуть представлені на всесвітній виставці в Нью-Йорку» [44, с. 2].

Отже, монографія «Великий народний художник» — обґрунтована, наукова праця, апробація розгорнутого подання аналізу художньої спадщини Т. Шевченка. Її зовнішній вигляд вражає високим рівнем виконання: високохудожнє поліграфічне оздоблення, чудові репродукції (як на видання 1939 р.!), з яких 17 кольорових. Ця книга отримує схвальні відгуки при порівнянні з працями, які видавалися російськими вченими. Зокрема, Г. Радіонов у своїй рецензії пише: «Ця монографія гідно витримує порівняння з найкращими аналогічними виданнями, які вийшли в Москві і Ленінграді; вона робить честь видавництву «Мистецтво», яке зуміло справитися з таким виданням» [45, с. 24].

У монографії професор М. Бурачек докладно аналізує основні етапи формування Шевченка-художника, дає детальну характеристику основних його робіт. На початку монографії зроблена спроба виявити художні фактори, які зародили у малому Тарасові мрію стати художником, і автор вважає одним з них — відому у свій час кременецьку школу (на Волині), в якій учились діти шляхти, духовенства, чиновництва та міщанства. У нас нема даних, завдяки яким можна було б стверджувати про вплив на нього цієї школи або її учнів, хоча можливість такого впливу не виключена.

Після в основному позитивної характеристики Петербурзької академії художеств і навчання у ній Т. Шевченка, автор аналізує окремі твори мистця. Зупинимось коротко на характеристиці

М. Бурачеком окремих етапів художньої творчості Тараса Шевченка.

Надзвичайно влучно і правильно Микола Григорович відмітив вплив природи Азії на живописну мову Т. Шевченка під час заслання. Зустріч з цією монохромною та своєрідною природою, з її суворою величчю, з живописними жителями цього краю, їх патріархальним побутом — привело художника до повної відмови від академічних канонів, брюлловських прийомів, змінило живописну мову Т. Шевченка, зробивши її змістовнішою і благороднішою.

Звернемося до останньої, найвизначнішої в творчості Шевченка-засланця роботи — серії «Блудний син». Зазначимо, що ця серія мала виняткове значення для Шевченка-художника. Будучи єдиними, монолітними за ідейним замислом, ці роботи свого часу не дістали психологічного та композиційного аналізу, лише М. Бурачек на сторінках своєї монографії вперше робить серйозну спробу дати глибокий аналіз згаданої серії, її головного героя та інших персонажів. Нам здається вдалою гіпотеза М. Бурачека, що перші чотири малюнки серії не були виконані автором «через відсутність в Новопетровську відповідної моделі» — типового російського купця. Можливо, мистець хотів дати тут сцену боротьби сина з батьком. Кожен малюнок послідовно дістає відповідне оригінальне композиційне тлумачення.

Досягненням М. Бурачека є введення до наукового обігу портретного твору Т. Шевченка «Жіноча голівка» (1830 р.), про який, на жаль, не вказується у жодній тогочасній рецензії на видання. До зауважень можна віднести побіжну та описову характеристику серії офортів «Живописна Україна», яка фактично була життєвим покликанням Т. Шевченка; його участь в археографічній комісії, а також недостатню увагу до останніх років творчості мистця. Втім, незважаючи на ці недоліки, праця М. Бурачека є важливим внеском у шевченкознавчу літературу. Автор монографії слушно визначає пріоритети у дослідженні теми, яка вивчалася дослідниками упродовж тривалого часу. Вона стала знаковою для українських дослідників, визначивши шлях майбутнім дослідженням та спостереженням.

Глибока ерудиція професора М. Бурачека, щира відданість справі, спостережливе око й відчуття майстра-живописця сприяли тому, що українське шевченкознавство збагатилося цінними дослідженнями наукового характеру.

1. «Перші ілюстратори Кобзаря» (за життя неопублікована) [С. 2], «Шевченко, як художник» [3, с. 2–3], «Про портрети Т. Г. Шевченка» [4.7], «Малюнки Т. Г. Шевченка» [5, с. 20–21], «Жіночі образи 40-х рр. в портретному живописі Т. Г. Шевченка» [6, с. 2], «Який має бути пам'ятник Шевченкові?» [7, с. 1], «Галерея малярських творів Шевченка в Харкові» [8, с. 7], «Великий художник» [9, с. 18–21], Славимо народного генія [10, с. 1], «Творчий шлях (Шевченко-художник)» [11, с. 1], «Рідкісний портрет Т. Г. Шевченка» [12, с. 2], «Шевченко художник-реаліст і вчитель» [13, с. 111–121].
2. Бурачек М. Великий народний художник. — Харків: Мистецтво, 1939. — 46 с.: іл. 75.
3. Тарахан-Берега З. Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової гори. — К. 1998. — С. 329.
4. Там само. — С. 332.
5. Там само. — С. 333.
6. Повідомили про конкурс газети «Комуніст» та «Вісті». 29 липня 1927 року.
7. [Автор не вказаний]. Конкурс проектів пам'ятника Шевченка // Всесвіт. — 1927. — № 3. — С. 10.
8. Впорядкування могили Т. Г. Шевченка (Звіт про роботу у 1926–1927 р.) — Державне видавництво України, 1928. — С. 6. Цит за: Тарахан-Берега З. Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової гори. — К. 1998. — С. 347.
9. Там само. — С. 348.
10. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп. 6, спр. 10968, арк. 46: ф. 276, оп. 9, спр. 859, арк. 80.
11. Засідання конкурсної комісії в справі побудування пам'ятника Т. Г. Шевченкові // Вісті. — 1928. — 21 вересня. — С. 4.
12. Мистецька хроніка // Література й мистецтво [дод. до газети «Вісті»]. — 1929. — 23 березня. — С. 3.
13. Бурачек М. Який має бути пам'ятник Шевченкові? (Нарада в будинку Літератури) // Література й мистецтво [дод. до газети «Вісті»]. — 1929. — № 12. — С. 1.
14. Мірко Н. Яким має бути пам'ятник Т. Г. Шевченкові? (На диспуті в буд. літератури ім. Блакитного) // Література й мистецтво [дод. до газети «Вісті»]. — 1929. — № 14. — С. 2.
15. Абліцов В. Ностальгія. — К.:Український світ. — 2001. — С. 25.
16. [Автор не вказаний]. Повне академічне видання творів Т. Г. Шевченка // Комуніст. — 1933.

- 10 жовтня. — С. 4.
17. Там само. — С. 4.
18. Там само. — С. 4.
19. Абліцов В. Художник досліджує художника // Вітчизна. — 1981. — № 3. — С. 198.
20. Абліцов В. Ностальгія. — Львів: Світ, 2003. — С. 69.
21. Всеукраїнська інформаційна служба РАТАУ. У Харкові відкрито Літературний музей і шевченківську картинну галерею // Вірізка з невідомої газети за 1932 р.
22. Абліцов В. Ностальгія. — К. — «Український світ». — 2001. — С. 24.
23. Там само. — С. 24–25.
24. Бурачек М. (під його загальною консультацією) Каталог малярської творчості Т. Г. Шевченка, експонованої в галереї. — Харків. — Мистецтво. — 1934. — 33 с.
25. Там само. — С. 9.
26. Всеукраїнська інформаційна служба РАТАУ, Бурачек М. Рідкісний портрет Т. Г. Шевченка // Вісті. — 1939. — 12 січня. — С. 2.
27. Всеукраїнська інформаційна служба РАТАУ, Бурачек Н. Редкий портрет // Сталинское Пламя. — 1939 г. — 14 января. — С. 5.
28. Всеукраїнська інформаційна служба РАТАУ, Бурачек М. Рідкісний портрет Т. Г. Шевченка // Комуніст. — 1939. — 26 січня. — С. 4.
29. Всеукраїнська інформаційна служба РАТАУ, Бурачек М. Рідкісний портрет Т. Г. Шевченка // Вісті. — 1939. — 12 січня. — С. 2.
30. Там само. — С. 2.
31. Бурачек М. Жіночі образи 40-х рр. в портретній живописі Т. Г. Шевченка // Література й мистецтво [дод. до газети «Вісті»]. — 1929. — № 10. — С. 2.
32. Там само. — С. 2.
33. Бурачек М. Великий художник // Малярство і скульптура. — 1938. — № 5. — С. 18–20.
34. Там само. — С. 18.
35. Там само. — С. 20.
36. Бурачек М. Великий художник // Малярство і скульптура. — 1938. — № 5. — С. 20.
37. Бурачек М. Творчий шлях (Шевченко-художник) // Комуніст. — 1939. — № 30. — С. 1.
38. Інтерв'ю з В. Яцюком від 16 липня 2010 р.
39. Бурачек М. Шевченко художник-реаліст і вчитель // Літературний журнал. — 1939. — 3 березня. — С. 111–121.
40. Там само. — С. 117.
41. Радіонов Г. Великий народний художник (М. Г. Бурачек. Видавництво «Мистецтво», 1939. Бібліографія) // Образотворче мистецтво. — 1939. — № 4. — С. 23–25.
42. Портнов Г. Великий народний художник (М. Г. Бурачек, монографія про Шевченка-художника. Вид. «Мистецтво», 1939 р.) // Комсомолец України. — 1939. — 5 березня. — С. 4.
43. [Автор не вказаний]. Монографії, присвячені Т. Г. Шевченкові // Вісті. — 1939. — 2 лютого. — С. 2.
44. Там само. — С. 2.
45. Радіонов Г. Великий народний художник // Образотворче мистецтво. — 1939. — № 4. — С. 24.

Ірина МІЩЕНКО,
кандидат мистецтвознавства

УДК 76(477 Укр) «19–20»

СВІТ ОБРАЗІВ ОРЕСТА КРИВОРУЧКА

I. Мищенко. Світ образів Ореста Криворучка.

У статті розглянуто особливості творчого доробку буковинського графіка Ореста Криворучка, серед робіт якого — понад 500 екслібрисів, театральні плакати та графічні мініатюри, що вирізняються несподіваністю й витонченістю образної мови.

Ключові слова: екслібрис, графічні мініатюри.

II. Мищенко. Мир образів Ореста Криворучка.

В статті розглядаються особливості творчості буковинського графіка Ореста Криворучка, середі робіт якого — більше 500 екслібрисів, театральні плакати